

ΔΥΤΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ: ΑΝΟΔΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΜΗ (του Ι. Ν. Μαρκόπουλου)



Έγραφα στο προηγούμενο άρθρο μου («Εφ.Συν.», 22.3.2016) ότι η ανάλυση της κρίσης του δυτικού πολιτισμού, που είναι μια κρίση ολόκληρου του πλανήτη, θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη της τη σημαντικότερη ανάπτυξη της επιστήμης, που συντελείται στους νεότερους χρόνους, και ιδιαίτερα κατά τον 17ο αιώνα. Και αυτό, όχι βέβαια γιατί η ανάπτυξη αυτή, γνωστή και ως επιστημονική επανάσταση, θα μπορούσε ποτέ να θεωρηθεί η αιτία της πολύπλευρης

και συνολικής κρίσης της σύγχρονης ανθρωπότητας. Κάθε άλλο. Η περίοδος αυτή, που σηματοδοτεί ένα από τα κορυφαία συμβάντα στην πορεία της ανθρωπότητας, χαρακτηρίζεται από την ευεργετική άνθηση κυρίως της μαθηματικοποιημένης φυσικής και γενικότερα των φυσικών επιστημών, από τη ραγδαία ανάπτυξη της πειραματικής μεθόδου και την κατασκευή νέων επιστημονικών οργάνων, τις συχνές επιστημονικές συναντήσεις (conferences) και επιδείξεις καινοφανών πειραμάτων, την ανάπτυξη του εμπορίου και τη δημιουργία (κυρίως μετά τα μέσα του 17ου αιώνα) των πρώτων ευρωπαϊκών επιστημονικών εταιρειών και ακαδημιών, όπως της Royal Society στην Αγγλία και της Ακαδημίας των Επιστημών στη Γαλλία, αλλά και της πρωτοπόρου Ακαδημίας dei Lincei, στις αρχές του αιώνα στην Ιταλία.

Με την ανατολή των Νέων Χρόνων έχουμε πράγματι την πρώτη οργανωμένη και σημαντική προσπάθεια του ανθρώπου να χειραφετηθεί από τον καταπιεστικό δογματικό κλοιό και την

κληρικοκρατία, χρησιμοποιώντας έναν εκκοσμικευμένο ερευνητικό και κριτικό λόγο.

Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, τη μακραίωνη δράση της Ιεράς Εξέτασης, που από τον Μεσαίωνα φτάνει ακόμη και μέχρι τους νεότερους χρόνους, και το γεγονός βέβαια ότι τα πρώτα ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια, όπως αυτό της Μπολόνια (που θεωρείται το πρώτο στον δυτικό κόσμο) στα τέλη του 11ου αιώνα ή αυτό του Παρισιού τον 12ο αιώνα, βρίσκονταν υπό την κηδεμονία της Καθολικής Εκκλησίας.

Ωστόσο, η χειραφετική αυτή προσπάθεια του ανθρώπου συνεχίζει, ακόμη και την περίοδο αυτή, να συντελείται υπό θεολογικο-θρησκευτικές προϋποθέσεις και στοχεύσεις, και σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, που έντονα αισθανόταν την ελεγκτική και κανονιστική εκκλησιαστική παρουσία. Ο Ντεκάρτ, για παράδειγμα, θεμελιωτής του νεότερου ορθολογισμού, που έζησε (αν και ήταν πολύ μικρός τότε) τη θανάτωση, από την Ιερά Εξέταση, του Τζιορντάνο Μπρούνο στην πυρά, έτρεψε την εκκλησιαστική καταδίκη.

Η επιστημονική επανάσταση κατά τον 17ο αιώνα, η πρώτη βιομηχανική επανάσταση, στην Αγγλία, με την ατμομηχανή του Watt (εποχή του άνθρακα και του σιδήρου), μετά τα μέσα του 18ου αιώνα, ο αγγλικός, γαλλικός αλλά και γερμανικός Διαφωτισμός του 18ου αιώνα επίσης, που προτάσσει την ατομικότητα και την απελευθέρωση του ανθρώπου από την παράδοση και τις αυθεντίες, η δεύτερη βιομηχανική επανάσταση κατά τα τέλη του 19ου αιώνα (χρήση ηλεκτρικής ενέργειας και πετρελαίου), η εντατικοποίηση της παραγωγής με τη συνακόλουθη άνοδο της αστικής τάξης και η καπιταλιστική οργάνωση και εφόρμηση είναι σημαντικότερα στάδια ενός νέου προοδευτικού κοσμοειδώλου.

Ενός κοσμοειδώλου, που στο θεωρητικό, επιστημολογικό του επίπεδο εδράζεται, τροφοδοτείται και αλληλεπιδρά, πολύπλοκα και πολυσήμαντα, με τα φιλοσοφικά ρεύματα του ορθολογισμού, του εμπειρισμού, του θετικισμού και του ωφελιμισμού.

Μέσα λοιπόν σε αυτό το πρωτοφανώς αισιόδοξο κοινωνικοπολιτικό, οικονομικό και ιδεολογικό πλαίσιο, η νέα μαθηματικοποιημένη φυσική επιστήμη και η γονιμοποιητική πειραματική μέθοδος, η αποκαλούμενη και πειραματική φιλοσοφία, προβάλλουν ένα υπέροχο φαντασιακό πρότυπο, που απελευθερώνει τον άνθρωπο από τα δεσμά του, ενισχύει την αυτοπεποίθησή του, τον γοητεύει και του εγγυάται μια συνεχή και συσσωρευτική πρόοδο.

Δεν είναι επομένως διόλου παράξενο, που μέσα σε αυτό το πλαίσιο ευφορίας και ενίσχυσης της θέσης του ανθρώπου πάνω στον πλανήτη, τόσο ο ορθολογιστής Ντεκάρτ όσο και ο εμπειριστής Μπέικον μας προτρέπουν ουσιαστικά να χρησιμοποιήσουμε, εργαλειακά, την επιστημονική μέθοδο και γνώση όχι μόνο για τη συστηματική μελέτη της φύσης, αλλά και για τη χειραφετική για εμάς εκμετάλλευση και καθυπόταξή της. Ο Μπέικον μάλιστα, ως εμπειριστής και περισσότερο χρησιμοθηρικός, αποφαινεται ότι «η γνώση είναι δύναμη».

Και εδώ είναι που μπορούμε με τρόπο πλέον να ισχυριστούμε ότι το τζίνι βγήκε από το μπουκάλι. Γιατί βέβαια, αντιθέτως, οι ρίζες του ευρωπαϊκού πολιτισμού θέλουν τη γνώση (την επιστήμη) να συμπορεύεται με την αρετή, με το αγαθό, με την ουσιαστική αλήθεια του βίου, και όχι, όπως αγγλοσαξονικά προτάσσεται, με τη δύναμη, που συμπράττει με τη «βιο-εξουσία», την ανισότητα, την εκμετάλλευση και την καταδυνάστευση και καταστροφή φύσης και ανθρώπου.

Εχει ιδιαίτερο επιστημολογικό ενδιαφέρον να παρακολουθεί κανείς τη σημερινή αγωνία της γεραρής Royal Society για την καταστροφή του περιβάλλοντος, ενώ ίσως αυτή ξεχνάει την προτροπή του Μπέικον, που είναι ο εμπνευστής της και ο ουσιαστικός της θεμελιωτής.

Από εδώ και πέρα, τα πράγματα δεν θα μπορούσαν να εξελιχθούν πολύ πιο διαφορετικά, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη μας τον ληστρικό τρόπο της καπιταλιστικής ανάπτυξης.

Σε ένα τέτοιο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο –όπου το μεσαιωνικό

και νεωτερικό θρησκευτικό ιερατείο έχει ουσιαστικά αντικατασταθεί από ένα σύγχρονο τεχνοκρατούμενο και συχνότατα πολιτικά και οικονομικά προσκυνημένο επιστημονικό ιερατείο—, έχει επικρατήσει (διαμορφώνοντάς το βέβαια και ο ίδιος) ο σημερινός άκρατος και βάρβαρος νεοφιλελευθερισμός.

Με τον θετικιστικής έμπνευσης οικονομισμό του και τη χρηματοπιστωτική επικυριαρχία του, τον σφετερισμό της ευεργετούσας επιστήμης και τη μετατροπή της σε αγοραία τεχνοεπιστήμη και τεχνοκρατισμό και την καταδυνάστευση και καταστροφή ανθρώπου και πλανήτη, ο νεοφιλελευθερισμός δεν είναι δυνατόν παρά να τελεί και σε πλήρη ιδεολογική σύγχυση αναφορικά με την πρόοδό του, αλλά και αυτή την ίδια του την ύπαρξη και ηγεμονία πάνω σε αυτόν τον πλανήτη.

Δυστυχώς όμως, όπως και από άλλη θέση έχω αναφέρει, «η ιδέα της προόδου εμφανίζεται έντονα αντιφατική, τόσο μέσα από μια φιλοσοφική όσο και μέσα από μια κοινωνικοϊστορική προσέγγιση του θέματος. Η σύζευξη προόδου και παρακμής προκύπτει ως μια φιλοσοφικά και κοινωνικοϊστορικά εδραιωμένη αναγκαιότητα. Η ενότητα αντίθετων καταστάσεων και εννοιών και η διαλεκτική τους σχέση προβάλλει έτσι ως η ουσία των πραγμάτων και του γίγνεσθαι» [«Η ιδέα της προόδου. Μια φιλοσοφική και κοινωνικοϊστορική προσέγγιση», Περιοδικό Ουτοπία, 64 (2005), σσ. 87-94]. Μέριμνά μας λοιπόν, η μείωση των περιόδων παρακμής και η αύξηση των περιόδων δημιουργικής προόδου.

Πάραυτα επομένως απαιτείται —πριν όλους μάς πάρει ο διάολος, που τον αφήσαμε να χορεύει με τα παιδιά μας— αναγνώριση του σημερινού καταστροφικού αδιεξόδου, ουσιαστική μελέτη των απαρχών του ευρωπαϊκού πολιτισμού, στοχασμός και αναστοχασμός των βασικών του εννοιών και ενεργημάτων, διαλεκτική σύνθεση και πολλή προσευχή.

Ι. Ν. Μαρκόπουλος, καθηγητής φιλοσοφίας της Τεχνοεπιστήμης στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του ΠΤΔΕ του ΑΠΘ

Πηγή/φωτογραφία: Η Εφημερίδα των Συντακτών, efsyn.gr